УДК 371.69

Савенко Р.П., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Савенко Рима Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних мов і класичної філології Миколаївського державного гуманітарного університету ім. П. Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Коло наукових інтересів – методи та способи підвищення ефективності викладання іноземних мов.

Використання теоретичних основ граматики у викладанні іноземних мов (на матеріалі німецької мови)

У даній статті розглядається можливість практичного використання результатів теоретичних досліджень лінгвістики у сфері викладання іноземних мов та удосконалення його методики.

Theoretical criteria of principles of the foreign language grammar and also results of its comparative

Теоретичні основи лінгвістики є базою для формування основних напрямів, які сприяють удосконаленню методики викладання іноземних мов. Найбільший матеріал в цьому плані дають дослідження в ґалузі контрастивної лінгвістики, метою якої є порівняльне вивчення двох, іноді декількох, мов для виявлення схожих та відмінних рис на всіх рівнях мовної структури. Вже у працях російських мовознавців кінця XIX – початку XX століття був не лише багатий матеріал з порівняльного вивчення мов, а й деякі положення щодо можливості використання контрастивної лінгвістики. Праці О.О. Потебні, І.А. Бодуена де Куртене, Л.В. Щерби та інших лінгвістів, в яких містилися теоретичні основи порівняння рідної та іноземної мов, сприяли покращенню викладання рідної та іноземної мов у національних школах СРСР, укладанню двомовних словників, а деякі питання перекладу стали сферами практичного додатку до теоретичних досягнень контрастивних досліджень [3]. Досить активно це застосовується останнім часом під час укладання навчальних посібників, а саме: Sprachkurs Deutsch. Georg Dietrich u.a. 1982. Frankfurt/ M.; Deutsch 3. Ein moderner Sprachkurs für Ausländer. Heinz Griesbach. 1985. Berlin/ München; Sprachbrücke. Lehrwerk für Deutsch als Fremdsprache. Gudula Medus u.a.1987. München та інші. Теоретичні надбання із зіставної лінгвістики дають розгорнуту порівняльну картину іноземної та рідної мов, причому аналогія форм сприяє більш швидкому їх засвоєнню [7].

Пор.: нім. *warten auf*
укр. *чекати на*
рос. *ждать* (без прийменника)

Розбіжність співвідносних одиниць рідної та іноземної мов призводить до виникнення помилок, яких можна уникнути, якщо зробити попередні дослідження співвідносних елементів. При цьому треба зважати на той факт, що не завжди два висловлювання навіть споріднених мов є еквівалентами [8]. Методи контрастивної лінгвістики допомагають знайти не лише поверхневу подібність, а й встановити аналогію на семантичному рівні. Так, наприклад, німецький вираз *den anderen Tag* та англійський *the other day* лише на перший погляд здаються однаковими, а при більш ґрунтовному аналізі стає зрозумілим, що за змістом вони відрізняються.

Порів.: нім. *den anderen Tag* = англ. *the next/*

following day

англ. *the other day* = нім. *neulich.*

В деяких випадках провести безпосередні аналогії досить складно, тоді доводиться звертатися до більш високого рівня семантичної концепції *Tertium comparationis* (лат. третє порівняння). Семантичну концепцію *schwierige finanzielle Lage* (скрутне матеріальне становище) можна представити або описовою конструкцією, або ідіомою *sich nach der Decke strecken*, яка лише частково розкриває семантичне значення концепції. В англійській мові таке значення може передаватися зворотом *to make ends meet* (*зводити кінці з кінцями*), тобто в кожній мові

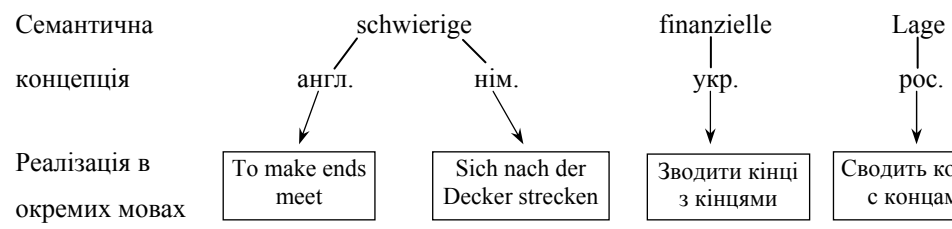

певної концепції можна знайти відповідні аналогії на більш абстрактному семантичному рівні.

Три граматичні концепції, представлені у трьох граматичних моделях, дають можливість розглядати речення як єдине ціле в його лінійній послідовності та простежити сполучення членів речення або їхню залежність від одного чи декількох членів речення.

Модель № 1 була розроблена на основі французької мови (Dependenz-Grammatik – граматика валентності/сполучуваності). Предметом дослідження цього сучасного напряму в лінгвістиці є визначення внутрішньої структури речення, в якому дієслово є центром речення, а всі інші члени – учасники речення (Mitspieler) – повністю залежать від нього, причому, якщо усунути деякі члени речення, речення не втратить свою граматичну форму. В реченні *Du schreibst einen Brief* дієслово має два узгоджувані елементи, тому дієслово *schreiben* двовалентне, тобто ступінь валентності дієслова залежить від числа узгоджуваних з ним членів речення:

schreiben

du *einen Brief*

В реченні *Sie gibt ihm das Buch* дієслово *geben* тривалентне:

geben

sie *ihm* *das Buch*

Поняття валентності/сполучуваності може використовуватися у процесі навчання іноземній мові на більш просунутому етапі, коли студенти вже самостійно можуть будувати словосполучення і речення. Тому при вивченні нової лексики рекомендується вводити не лише окремі слова, але й узгодження їх з іншими словами (особливо це стосується валентності дієслова, як це пропонується у навчальному підручнику Deutsche Sprachlehre für Ausländer. Griesbach/ Schulz [16, s. 26-27].

Frau Braun gibt ihrem Gast die Hand und sagt: "Auf Wiedersehen, Walter! Hoffentlich kommst du bald wieder!" – "Ich hoffe es auch. Auf Wiedersehen!"

B: Guten Tag, Walter! Du kommst auch einmal nach Köln?

W: Ich mache gerade eine Geschäftsreise. Heute abend fahre ich nach Hamburg weiter.

B: Schade, dann ist dein Besuch sehr kurz. Wie geht es deiner Familie?

W: Danke, sehr gut. Wir sind alle gesund. Mein Sohn studiert jetzt in Frankfurt.

B: Und deine Tochter? Was macht sie?

W: Erika geht noch in die Schule.

B: Aber gehen wir doch ins Zimmer! Du möchtest bestimmt eine Tasse Kaffee!

W: Ja, sehr gern! Vielen Dank!

Auf Wiedersehen! – wiedersehen – ich sehe meinen Freund bald wieder

schade! – schaden – Zigaretten schaden der Gesundheit

danke! – danken – wir danken unserem Freund

bitte! – bitten – wir bitten unserem Vater

Wie geht es?.. (D): Wie geht es deinem Vater (Ihrem Freund, Ihrer Frau)?

Wie geht's? – Danke, gut!

Was macht?.. Was macht Erika? – Sie geht noch in die Schule.

– Zwei Bleistifte und ein Heft, wieviel macht das?

– Das macht 1.10 €.

– Machen Sie schnell! Der Zug fährt ab.

Viel Zeit – viel Geld – wielen Dank!

Ich sage (den Dank, meinen Dank) vielen Dank.

Öffnen – sehließen bitten – danken geben-nehmen

Aufmachen – zumachen anbieten-ablehnen

Ich möchte Kaffee – du möchtest eine Zigarette – er möchte Kuchen

Фоном для створення моделі № 2 послужили англійська мова і структурна граматика за безпосередніми складовими, головним завданням якої є дослідження речення, а саме: за якою ієрархічною структурою об'єднуються в реченні окремі його компоненти "конституенти/ складові". Речення *Sie gibt ihm das Buch*

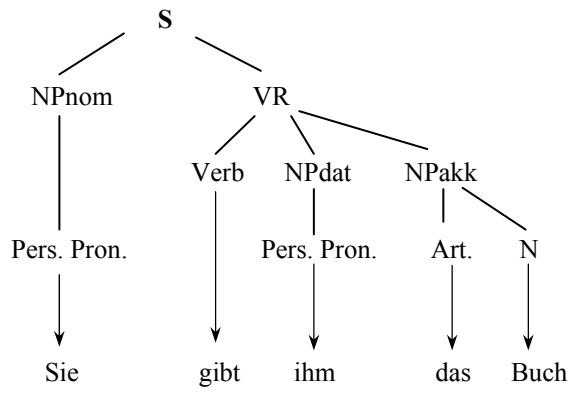

S-Satz – речення
NPnom – іменна фраза в Н.в.
VP – дієслівна фраза
Pers.Pron – особовий займенник
Verb – дієслово
NPolat – іменна фраза у Д.в.
NPakk – іменна фраза у Зн.в.
Art – артикль
N – іменник

Аналіз речення відповідно до моделі за безпосередніми складовими графічно показує залежність членів речення один від одного та одночасно наочно демонструє однорідність його елементів. Ефективність цієї моделі виявляється під час аналізу речень, які мають подвійне значення, наприклад, як у реченні:

Der Herr grüßt die Dame mit dem Hut.

Пан вітає даму капелюхом (тобто знімаючи капелюх) або *Пан вітає даму в капелюсі.*

Проте для графічної побудови речення таким способом потрібний час, якого досить часто не вистачає на заняттях, тому найбільш доцільно використовувати під час аналізу речення модель № 3 – Prädikationskonzept (концепт присудка) чи Duden-Grammatik – граматика Дудена, який вважається основоположником цієї концепції для опису німецького речення у лінійній послідовності його членів. Основою для дослідження стала група присудків, аналіз їх структури та положення у реченні. Це найдавніша модель

Sie	gibt	ihm	das Buch
Subjekt	Prädikat	Dativ-Objekt	Akk.-Objekt
(підмет)	(присудок)	(додаток у Д.в.)	(додаток у Зн.в.)

Зображуючи німецьке речення з погляду різних граматичних концепцій, ми побачили повну різноманість їх у графічній побудові. Коли ми починаємо аналізувати речення та визначаємо підмет, присудок та другорядні члени речення, то маємо на увазі модель № 3; коли говоримо про узгодження дієслова з іншими членами речення, то беремо до уваги модель № 1, а для розпізнавання речення із подвійним значенням ми використовуємо модель № 2 [10].

Модель ідентифікації, класифікації, аналізу та попередження помилок у викладанні іноземної мови також може бути встановлена із врахуванням теоретичних основ граматики.

Обґрунтовуючи зроблені в текстах, контрольних роботах та домашніх завданнях помилки, ми пов'язуємо їх виникнення з відповідними моментами теоретичної граматики, з'ясовуємо природу таких помилок, щоб в подальшому їх уникати або, по можливості, попередити їх виникнення.

На першому етапі необхідно побачити помилки та зуміти їх ідентифікувати, тобто зрозуміти, чи справді вони не відповідають стандартним нормам німецької мови, чи є формами відхилення зі стилістичною метою. Досить не складно визначити та пояснити такі

помилки, як *tannzen* (у реченні № 5) чи *Gestern ich ging ins Kino* (у реченні № 4), проте набагато складніше *Ich habe den Bus vermisst* (у реченні № 1), яке побудоване граматично правильно, але містить семантичну помилку: замість дієслова *verpassen* (запізнюватися) використане дієслово *vermissen* (шкодувати про відсутність когось, чогось). Швидше за все причиною виникнення цієї помилки у студентів, які вивчають англійську мову як першу іноземну, є знання англійського дієслова *to miss – пропустити, а train – запізнюватися на поїзд, I missed the bus –*

Варіант із помилками	Варіант без помилок
1. Es tut mir Leid, dass ich zu spät komme. Ich habe den Bus vermisst.	1. Es tut mir Leid, dass ich zu spät komme. Ich habe den Bus verpasst.
2. Das Pony kommte angerannt.	2. Das Pony kam angerannt. Oder: Das Pony ist angerannt gekommen.
3. Zurück in Deutschland, habe ich studiert.	3. Nachdem ich wieder nach Deutschland zurückgekehrt war, habe ich studiert.
4. Gestern wir gingen ins Kino.	4. Gestern gingen wir ins Kino. Oder: Gestern sind wir ins Kino gegangen.
5. Ich tannze gern.	5. Ich tanze gern.
6. Bist du Frau Müller?	6. Sind Sie Frau Müller?

Другий етап роботи над помилками передбачає класифікацію помилок: наприклад, у слові *tannzen* (речення № 5) зроблена орфографічна помилка, у реченні № 2 (*kommte*) – граматична. В такому разі необхідно визначити не лише вид помилки, а й її складність. В той час як помилка у реченні № 2 досить проста (*kommte* можна замінити на *kam*, посилаючись на правило), то у реченні № 3 обставина *zurück* замінюється цілим реченням *Als ich nach Deutschland zurück gekommen war…*

Систематизувавши помилки, тобто визначивши їх вид: граматична, орфографічна, семантична, прагматична і т.д., необхідно врахувати їх серйозність та частотність виникнення, а далі розробити низку вправ, які запропонувати на наступних заняттях студентам як терапію помилок [4].

Щоб з'ясувати природу помилок, необхідно спиратися не лише на психологічні, соціологічні або дидактичні аспекти, але й брати до уваги лінгвістичні знання. Під час аналізу речення № 1 *Es tut mir Leid, dass ich zu spät komme. Ich habe den Bus vermisst* ми виходимо з того, що людина, яка володіє англійською мовою, англійське дієслово *miss* переносить до німецької мови, надавши йому німецької морфології, а в реченні № 3 *Zurück in Deutschland, habe ich studiert* німецьке словосполучення *zurück in Deutschland* повністю передає подібну англійську структуру *to came back*. В обох випадках яскраво виражається міжмовна взаємодія, явище інтерференції [9], яке можна виявити і пояснити лише тоді, якщо знати рідну мову того, хто навчається, чи припустити знання їм іншої іноземної мови, а також мати певні відомості про контрастивну лінгвістику. В реченні № 2 *Das Pony kommte angerannt* простежується явище надгенерації, коли правило рідної мови – закономірне утворення минулого часу – переноситься на утворення минулого часу Präteritum сильних дієслів німецької мови. Часто спостерігається явище наддиференціації, коли німецькі іменники *Rad* і *Rat* неправомірно вимовляються по-різному (в німецькому слові *Rad* приголосний *"d"* не оглушується за англійськими нормами вимови). Помилку в реченні № 6 *Bist du Frau Müller?* можна пояснити двозначно: або це вплив англійської мови, в якому форми "*mu*" і "*Bu*" не розрізняються на лексичному рівні (знову ж явище інтерференції), або студент ще не знайомий з утворенням форми ввічливості в німецькій мові.

В межах контрастивної лінгвістики можна виділити такі типи помилок:

1. Нівелювання контрастів. Перенесення окремих ознак чи правил однієї мови на іншу. На основі цього може виникнути:

1.1. "Несправжні друзі":

нім. *Er vermisst den Bus* (речення з помилкою).

англ. *He misses the bus*.

Слова, які в обох мовах вимовляються однаково чи мають схожий правопис, не завжди співпадають за лексичним значенням.

1.2. Дивергенція чи конвергенція:

нім. *Sie kennt, was zu tun ist.*

англ. *She knows what to do.*

В запропонованому вище прикладі англійська форма *know* протистоїть формам у німецькій мові *wissen* та *kennen*, тому той, хто вивчає мову, досить часто не знає, яка з двох форм і за яких обставин вживається.

Протилежним явищем є конвергенція: для німця, який вивчає англійську мову, нескладно вживати англійське *know* для перекладу двох німецьких дієслів *wissen/ kennen* зі значенням

"знати".

2. Зміщення контрасту всередині мови: коли правило для утворення одного виду слів помилково переноситься на утворення іншого виду слів: *Das Pony kommte* замість *Das Pony kam*.

3. Утрирування контрасту: неправильне вживання правила у мові, яка вивчається, де відсутній контраст між нею та рідною або знайомою мовами.

Таким чином, використання теоретичних основ граматики дає можливість розробити критерії більш ефективного навчання іноземній мові на всіх рівнях його вивчення, враховуючи:

- систематичне підвищення ступеня складності мовної системи мови, яка вивчається;
- встановлення полегшених моментів при поясненні складних мовних явищ у результаті контрастивного порівняння мовних форм двох мов;
- вирішальну роль прагмалінгвістичної точки зору, орієнтацію на розуміння граматичних форм в усних і писемних текстах мови, яка вивчається, аж до вживання їх при виході у спонтанне

Література

1. Абрамов Б.А. Теоретическая грамматика немецкого языка. – М., 1999.
2. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. – Л., 1960.
3. Admoni W. Der deutsche Sprachbau. – L., 1960.
4. Dittmar, Nobert. Soziolinguistik. In: Bausch u.a., 1991.
5. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – A., 1962.
6. Engel, Ulrich. Deutsche Grammatik. – Heidelberg: Groos, 1988.
7. Helbig, Gerhart; Huscha Joachim. Deutsche Grammatik. – Berlin/ Leipzig/ München: Langenscheidt/ Verlag Enzyklopädie, 2002.
8. Hellinger, Marlis. Kontrastive Grammatik Deutsche/ Englisch. – Tübingen: Niemeyer, 1977.
9. Henn, Beate. Vorschlag für eine Typologie von Interferenzfehlern. In: Kühlwein/ Raasch, 1977.
10. Hufeisen, Britta; Neuner, Gerhart. Angewandte Lingwuistik für den fremdspralichen Deutschunterricht. – Berlin/ München/ Wien/ Zürich/ New York, 2003.
11. Jung, Walter. Grammatik der deutschen Sprache.- Leipzig, 1967.
12. Latour, Bernd. Mittelstufen-Grammatik für Deutsch als Fremdspache. – Max Hueber Verlag, 1999.
13. Joeffler, Heinrich. Germanische Soziolinguistik. – Berlin: Erich Schmidt (Grundlagen der Germanistik), 1985.
14. Moskalskaja O.Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – M., 1975.
15. Rug Wolfgang; Tomaszewski, Andreas. Grammatik mit Sinn und Verstand. – München, 2000.
16. Schulz, Dora; Griesbach, Heinz. Deutsche Sprachlehre für Ausländer.Grundstufe in einem Band. – Ismaning: Max Hueber, 1977.